

Nácizmus és identitás

Gyömrői Edit önéletrajzi regényének tükrében

Gyömrői Edit és önéletrajzi regénye

Gyömrői Editet mindenki József Attila pszichoanalitikusaként ismeri, azt viszont már kevesebben tudják, hogy ő maga is írt regényeket, novellákat, verseket. *Megbékélés* című regényét¹, két novelláját², illetve egy verseskötetét³ ki is adták, önéletrajzi regénye azonban máig kiadatlan maradt.⁴

A mű németül íródott, s később készült belőle angol, illetve magyar fordítás is. Vezér Erzsébet még Gyömrői életében közbenjárt a kiadás érdekében, a Magvető Kiadóval létre is jött a szerződés, de a kiadás egyelőre ismeretlen okok miatt végül megghiúsult. Szerencsére a magyar fordítás ennek ellenére elkészülhetett, mivel azt maga Gyömrői finanszírozta, így a fordító Kis János⁵ be is fejezte a munkát – az elemzésben erre a kéziratra hivatkozom.⁶

Az ár ellen 1941-ben íródott egy hosszabb hajóút során, alapanyagát Gyömrői addigi élettapasztalatai adták. Élt Budapesten, Bécsben, Berlinben, Colombóban, Londonban, rövidebb ideig Párizsban, Prágában.

¹ RÉNYI Edit, *Megbékélés*. Magvető, Budapest, 1979

² RÉNYI Edit, *A színek*. Új Világ, 1919. LVI/24. 13–15. RÉNYI Edit, *A sógor*. Új Világ, 1919. LVI/26. 13–16.

³ RÉNYI Edit *versei*, Benkő Gyula Könyvkereskedése Kiadása, Budapest, 1919

⁴ Jelenleg a szöveg gondozásán, kiadásán dolgozom.

⁵ Kis János (1943–), filozófus, az SZDSZ alapító tagja és első elnöke.

⁶ RÉNYI Edit, *Az ár ellen*. Kézirat, é. n. [1941?]; A Ferenczi Sándor Egyesület Archivumának tulajdonában. (A Rényi Gyömrői Edit első férjének vezetékneve, s bár a házasságuk rövid ideig tartott, műveiben egész életében így tüntette fel magát szerzőként. Valószínű, hogy azért, mert verseskötetének és novelláinak megjelenésekor, azaz írói, költői identitásának kialakulásakor hívták így, s ennek folytonosságát, a többi szereptől való különállását jelképezte számára.)

Életének 91 éve alatt (1896–1987) hihetetlen gazdag élményanyagot gyűjtött.⁷

A műben párhuzamosan, váltakozva futnak különböző helyszínű és idejű szálak. Kigyűjtve és kiszakítva a berlini helyszínre vonatkozó részleteket, ezúttal csak a németországi szállal foglalkozom.

Bár a történet sok ponton eltér Gyömrői valóságos életétől – ő maga hangsúlyozta, hogy nem szabad önéletrajzként olvasni –, rendkívül érdekes korrajzot ad a 20. századról; a „főhős” hányattatásain keresztül kirajzolódik a különböző társadalmak, kultúrák, eszmék világa, alakulása, s mindezek hatása az egyéni életre.

Gyömrői egy Vezér Erzsébetnek szóló levelében azt írja a regényről: „Drága Erzsikém, vigyázz arra, hogy ne publikálják mint autobiográfiát. Semmiképpen nem az. Megfigyelések a világban igaziak, de történetek nem. [...] Mondtam neked, hogy az ember úgy használja az életét, mint valaki, aki vesz egy bögrét, a földhöz csapja, összeszedi a darabjait, és egy egészen másfajta bögrét csinál belőle”⁸ – írja. S valóban, a történet fiktív és valós elemek különleges elegyéből áll össze, s válik kalandos, érdekfeszítő regénnyé.

A szerző azonban már a nyitólapon siet felhívni az olvasó figyelmét: „E regény szereplői nem élő vagy valaha élt személyek, de a világ, amelyben mozognak, az atmoszféra, mely körülveszi őket, teljesen hiteles.”⁹

A regényrészlet vizsgálatának szempontjai

A mű műfaji besorolását, illetve fikció és referencialitás bonyolult kérdését félretéve a regény berlini szálával a főhős viselkedése, még közelebb-ről identitásstratégiája szemszögéből fogok foglalkozni. Ezt – mint később látni fogjuk – maga a regény indukálta.

A regénybeli világ, atmoszféra hitelességének elfogadását természetesen az olvasóra kell bíznom. Egy szereplő viselkedésmódjának, a náci ideológia világában kialakult identitáskonstrukciók, megküzdési stratégiák elemzésének létjogosultságát nem ez magyarázza. Moscovici szerint „minden elbeszélés, regény vagy színmű tartalmazza a szerző megfigyeléseinek jegyzőkönyvét valamely osztályról, fontos társadalmi eseményekről, egy korszak szellemiségéről. És érzésem szerint minden egyes jegyzőkönyv

⁷ BORGOS Anna, *Alkotás, gyógyítás, változás: Gyömrői (Gelb, Rényi, Glück, Ujvári, Ludowik) Edit életútja*, Thalassa, 2005/2–3. 185–194.

⁸ Gyömrői Edit levelei Vezér Erzsébethez. PIM Kézirattára, Vezér Erzsébet-hagyaték, 2005/50. (Gyömrői Edit levele Vezér Erzsébetnek, 1977. május 30.)

⁹ RÉNYI Edit, *Az ár ellen*. Kézirat, é. n. [1941?], 2.

tartalmaz egy pszichológiai vagy szociális elméletet, ami rejtve marad.”¹⁰ Nos, ennek a szerzői elméletnek a kibontásával, azaz a regényrészlet szociálpszichológiai szemléletének feltérképezésével próbálkozom, ami annál is érdekesebb annak tudatában, hogy Gyömrői pszichoanalitikusként (is) gondolkodott.

Főhősünk: Éva

A regény főhőse, a budapesti zsidó családban nevelkedett Éva Bécs, majd több átmeneti állomás után 1930-ban telepszik le Berlinben.

Emigráns

A nélkülözés ellenére Éva hálás azért, hogy a város – bármily meglepő – ekkor rendkívül befogadó a külföldiekkel szemben, nem kell kívülállónak éreznie magát azért, mert nem németnek született. Cserébe a többi bevándorlóval együtt hazájának tekinti Németországot, s egyáltalán nem sajnálja, hogy munkájának haszna ezé az országé lesz. „A weimari idők Berlinje jó volt mihozzánk, idegenekhez. Engedte, hogy szabadon dolgozzunk. Készséggel engedte, hogy igénybe vegyünk könyvtárainak, iskoláinak és kórházainak segítségét. Soha nem kellett mostohagyereknek éreznünk magunkat, és ezt munkával háláltuk meg. A külföldiek Németországért dolgoztak. A német ipar érdekében végezték kísérleteiket a laboratóriumokban. Az egyetemi katedrákról annak az ifjúságnak adták át tudásukat, amely majd viselni fogja a felelősséget az országért. Azért adták művésztüket, hogy megszépítsék a németek vasárnapjait. Igen, otthon voltunk. De úgy voltunk otthon, hogy a németek jogaiért is mint saját jogainkért harcoltunk.”¹¹

Ekkor identitásának egyik meghatározó eleme tehát az emigráns lét. Az asszimilálódó, illetve kívülálló bevándorló-magatartás¹² érdekes eleget figyelhető meg a leírásban. (Ellentétben a bécsi emigráns léttel, ami egyértelműen kívülállónak tekinthető.¹³) Itt egyrészt továbbra is „idegen”-nek titulálja magát, nem adja fel korábbi identitását, mégis új otthonának tekinti Németországot, s a németekkel együtt harcol jogaikért, ami viszont

¹⁰ Serge MOSCOVICI, *Társadalom-lélektan*. Osiris, Budapest, 2002. 142.

¹¹ RÉNYI, i. m. 96–97.

¹² Hannah ARENDT: *Essays in Understanding, 1930–1954: Formation, Exile, and Totalitarianism*, ed. Jerome KOHN, New York: Harcourt, Brace, 1994. 115–119.

¹³ ERŐS Ferenc, *A pszichoanalízis és a közép-európai értelmiségi emigráció a huszadik század első felében*. Kézirat, 2002. A Budapest – Berlin: *Emigration der Psychoanalyse* című konferencián (Collegium Hungaricum, Berlin, 2012. nov. 30–dec. 1.) tartott előadás magyar nyelvű változata; *Ua.*, *Kritika*, 2013/9–10. 10–14.

magas fokú asszimilációt feltételez. Ez a magatartás jól illeszkedik Éva eddigi *tudatos* identitásválasztásaihoz. Szilárd értékrendje, határozott jellege egyfelől egy stabil identitásstruktúra védőfalaként működik, amelylyel akár „az ár ellen” is tud haladni, másfelől rugalmassága, nyitottsága a legkülönbözőbb helyzetekhez való alkalmazkodásra is képessé teszik, s ezt a tulajdonságát tudatosan fel is használja ahhoz, hogy a lehetőségekhez képest teljes életet éljen. Így fenntartva korábbi identitását, új elemeket is integrál abba (ez esetben a németekkel való azonosulás – a német nemzeti identitás beépítése megy végbe), amelyek segítségével egy új környezetben kialakított harmonikus létre törekszik.

Kommunista

Identitásának másik meghatározó eleme politikai identitása, ami szintén csoportidentitás is egyben: a kommunista párt tagja. Első emigrációja alkalmával a szülői háztól elszakadva Bécsben a kommunista pártban lett családra. Olyan közösségre, amelyet addig soha nem is tapasztalt. E család fiatal tagjaként találhatott magára, itt formálódott felnőtt identitása.¹⁴

Mire azonban Berlinbe érkezik, hite a nemsokára megszülető jobb világban már alábbhagy, s az ezzel járó ideiglenes, várakozó életmódon is változtatni szeretne. (Ezzel függ össze az előbb említett emigráns lét mikéntjének megváltozása is.) Továbbra is a jobb, új világért szeretne dolgozni, de ez a világ egyre távolabbinak tűnik számára.

Rövid idő elteltével arra a felismerésre jut, hogy a bal- és jobboldalban immár közös lett valami: a tömeg jelensége. „A német munkások minden tekintetben pusztá tömeggé váltak. Senki nem viselt már külön felelősséget. A munkásmozgalom régi vezetői a maguk idején valamennyien, külön-külön, érezték tetteik súlyát. Most azonban a német munkás egy nyáj tagja volt – ki az egyiké, ki a másiké –, egy „fegyvelmezett” nyáj tagja, azaz nem volt kötelessége az önálló gondolkodás. Minden gondolkodást átengedtek az egyik vagy másik pártvezetésnek, és akár a jobb-, akár a baloldalon állt valaki, elegendő volt engedelmeskednie. Engedelmeskedni azonban annyit tesz, mint lemondani a felelősségről.”¹⁵ Ez az a pont, ahol Éva már nem tud azonosulni a kommunista párt nyújtotta identitásopcióval. Az egyéni gondolkodás, illetve az egyén felelősségének kiiktatása valójában az egyéni identitás dimenziójának kiiktatását jelenti, s a német munkás identitását kizárólag csoporttagságában, szociális identitásában határozza meg. Itt már felsejlik Gyömrői rejtett személyiségelméletének

¹⁴ Ennek az identitáskonstrukciónak az elemzése külön tanulmányt érdemel.

¹⁵ RÉNYI, *i. m.* 10.

központi eleme: az egyéni identitás megszűnésének kulcsfontosságú szerepe, amely leginkább a náciizmus ideológiájával kapcsolatban érhető majd tetten.

A konfliktushelyzetet Éva nem tudja feloldani: szociális identitásának egyik alappillére megingott, kommunista csoportidentitása immár nem nyújt biztonságot személyes identitásának. Teljesen magára marad, s mély depresszióba süllyed.

Zsidó

A náciizmus folyamatos erősödésével párhuzamosan Éva identitásában egyre hangsúlyosabb szerepet kap zsidó mivolta. Mivel egyáltalán nem hisz tiszta fajok létezésében, s önmagát mindenekelőtt 'ember'-nek tartja (humán identitás), eddigi identitásstruktúrájában nem kapott helyet zsidó származása, egyáltalán nem tartotta magát zsidónak. Mikor egyre többen kérdezték tőle, hogy zsidó-e, a következőket mondja: „[...] mostantól fogva mindig azt fogják majd kérdezni tőlem, hogy zsidó vagyok-e? Egy évvel ezelőtt még azt mondtam volna, hogy semmi közöm a zsidósághoz, nincs vallásom, nincs nemzetiségem, az egész világhoz tartozom, de ha ilyen sokat kérdeznak, már nem mondhatok mást, mint hogy »Igen«. Azt hiszem, ma zsidóvá váltam, de Ruhnau úr, ha a többi ember megtévelyodott, ez még nem kényszeríthet engem arra, hogy hirtelen azt képzeljem, léteznek tiszta fajok és én az egyikhez tartozom, miközben véremhez annyi idegen keverék vegyül! Most egyszerre fajt kell választanom? Jó, akkor zsidó vagyok.”¹⁶

Etnikai identitása tehát külső kényszer (címke) hatására beépül az egyéb identitáselemek közé. Eddigi üresjáratú zsidó-én identitása ekkor negatív identitásformává alakul¹⁷ a címkével járó negatív referenciák hatására.

Éva a zsidóság „kényszerzubbonyát” veszi magára¹⁸, a náciizmus erősödésével ez a kényszerzubbony is egyre erősebb lesz, s végül ez lesz az egyetlen, amelyet a náciizmus nem semmisít meg. (Ezt láthatjuk majd a következőkben.)

A náciizmus térhódításával párhuzamosan a főhős viselkedésében jól nyomon követhető a fenyegetett identitás megküzdési stratégiáinak¹⁹ vál-

¹⁶ *Uo.*, 139.

¹⁷ Malgorzata MELCHIOR, *Zsidó identitás a stigmatizáció és a személyes választás között = Zsidóság, identitás, történelem*. Szerk. Kovács M. Mária, Yitzhak KASHTI, ERŐS Ferenc. Twins, Budapest, 1992. 173–182.

¹⁸ ERŐS Ferenc, *Az identitás labirintusai*. Osiris, Budapest, 2001. 78–81.

¹⁹ Glynis Marie BREAKWELL: *Coping with threatened identities*. New York, Methuen, 1986. 77–178.

toztatása mind intrapszichikus, mind interperszonális szinten. A kognitív, érzelmi folyamatokkal a regény felszínesebben foglalkozik, mégis jól megragadhatók az egyes állomások: az út az elhárítástól, tudomásul nem vételtől a részleges tudomásul vételen át (anekdotázás, viccelődés) a tudomásul vételig (fásultság) s ennek következtében az átstrukturáláshoz (zsidó identitás beépülése) vezet.

Az elbeszélésben az interperszonális szint a meghatározó. A főhős először az elszigetelődés stratégiáját választja, amit Gyömrői „elmagányosodás”-nak nevez (lásd depressziója). A Nemzetiszocialista Párt erősödését és a baloldal gyengülését látva Éva úgy érzi, „mint az a gyerek, aki felfedezi, hogy a szülei tehetetlenek. Aki már nem tudja, hogy a szülei mindig helyesen cselekszenek-e. És egyszeriben magára marad az érthetetlen, ellenséges világ kellős közepén.”²⁰ Bezárkózik, szinte senkivel nem találkozik, még az ágyból is alig kel fel. A Reichstag felgyújtása a mélypont: „valami ólmos, valami halott volt valamennyiünkben, még a beszéd is sok és fölösleges lett volna”.²¹

Az elszigetelődésből a Harmadik Birodalom fejlődésétől való félelem mozdítja ki Évát. Már nincs otthona, Németország átváltozott. Ahogy kimozdul, legszembetűnőbb számára az utca képének megváltozása. „Egyszeriben egészen új emberfajta jelent meg a kávéházakban, olyan alakok népesítették be a nyugati városrészt, amelyeket egyébként csak Georg Gross rajzairól ismertem, és ha egy ilyen fickó egyedül ment az utcán, akkor is menetelt és csapkodta a lábát. Valami nagy fellélegzés dagasztotta ennek az őrmesternépségnek a keblét. Minden újra jó volt. Volt, aki parancsoljon, és megint lehetett »biciklizni«, ahogy a berliniek mondták: lefelé taposni, felfelé hajlongani. Így van rendjén egy rendezett államban.”²² (Ezt az embertípust testesíti majd meg a regényben az SA-tiszt, akiről később még bővebben szó lesz.) A fenyegetés erősödése és ennek a mindennapokban való fokozódó érzékelhetősége Évát a leplezkedés stratégiájához vezeti, vagyis inkább kikényszeríti belőle.

A passing, észrevétlenné válás stratégiáját szimbolizálja a regényben Éva kályhája. Berlinben az eddig nagy kiváltságnak tartott központi fűtés most egyszerre hátránnyá vált, a kályha pedig egy csapásra drága kincs lett. „Először a személyes irományok vándoroltak a lángok közé: levelek, kéziratok. Aztán rászántuk magunkat a párttagsági igazolványok elégetésére. Kicsit olyan volt, mintha az ember a saját múltját égetné el, és minden

²⁰ RÉNYI, *i. m.* 130.

²¹ *Uo.*, 138.

²² RÉNYI, *i. m.* 148.

darabka égő papír fájdalmat okozott.”²³ Hogy a rengeteg hamu le ne bukassa őket, mindenkinek el kell vinnie az irattartójában a saját hamuját, és kidobni az utcán lévő szemetesek egyikébe. Eddigi élettörténetük minden dokumentuma, létezésüket igazoló papírjaik mind szemétként kerülnek, ami nem jelent mást, mint személyes identitásuk megsemmisítését. Stigmatizált politikai identitásukat szintén meg kell tagadniuk. A németeknek kijáró jogoktól megfosztják őket, azaz érvénytelenítik nemzeti identitásukat, állásaikból kirúgják őket, s ezzel megszűnik szakmai identitásuk is.

Így halad fokról fokra identitásuk teljes felszámolása.

Az újabb fordulatot Éva magatartásában az hozza, mikor egyik ismerőst elhurcolják és a felismerhetetlenségig kínozzák. Évában ekkor felébred a tettvágy, úgy érzi, nem nézheti tétlenül, ami körülötte történik. Nem magát félti elsősorban, hanem „az embert” látja veszélyben. Néhány barátjával együtt úgy döntenek, megpróbálják a félholtra vert fiú fényképét – és történetét pontos adatokkal – kijuttatni külföldre amerikai ismerősök segítségével. Éva úgy gondolja, még mindig van remény: ha más országok megtudják az igazságot, talán még meg lehet állítani ezt a folyamatot. Így elfordul a passing stratégiájától, s a negativizmus stratégiájához folyamodik. Ellenszegül a fenyegetésnek, s megpróbálja megszüntetni annak forrását.

Természetesen lebukik, s mikor Évát elkapják, az SA-legények ütéseibe az éppen otthon lévő fia belehal, őt pedig elviszik és még hetekig vallatják, kínozzák.

Fia elvesztésével anyai szerepét is elveszíti. Elhurcolásával szabad emberi mivoltát érvénytelenítik, az öncélú kínzásba átcsapó vallatásokkal human identitásától fosztják meg.

Éva nem marad más, csakis zsidó. Identitásának egyéb elemeit sorban felszámolták, s egy kényszerzubbonyra cserélték.

Ezzel elérkeztünk a már korábban felvillantott rejtett-elmélet központi eleméhez: az egyéni identitás elvesztéséhez. Éva éppen azért ábrándul ki a kommunista pártból, amit addig családjának tekintett, mert meglátása szerint az egyén individuális azonosságától fosztja meg tagjait. Végül a náci állam éppen ezt teszi vele. Az etnikai identitás dominánssá, majd kizárólagossá tétele éppen arra irányul, hogy minden egyéb identításelemet érvénytelenítsen. Ez a „túlzott tárgymegszállás”²⁴ megszünteti az etnikai identitás egyetlen érvényes alapját, a különbözőséget. Az etnikai identitás

²³ *Uo.*, 149.

²⁴ Sigmund FREUD, *Tömegpszichológia és én-analízis* = S. F., *Tömegpszichológia: Társadalomlélektani írások*. Cserépfalvi, Budapest, 1995. 185–248.

eszköz, mint bármely más osztály-meghatározottság, amellyel az emberek jellemezhetők. De ha egy meghatározottság a többi rovására érvényesül, ilyen túlzott tárgymegszállás jön létre, s megszűnik eszköz jellege.²⁵ Ha pedig „az ember semmi más, csak spártai, kapitalista, proletár vagy buddhista, akkor már küszöbén van annak, hogy semmi se legyen, ezért annak a küszöbén is, hogy egyáltalán ne legyen”.²⁶

A fentiekben éppen erre láttunk példát. A főhősnek is a fizikai megsemmisülés lenne a jövője, ha egykori szerelme SA-tisztként nem menti meg titokban. Mikor Éva néhány napon belül magához tér, kiderül, hogy egy SA-legény fogja kimenekíteni az országból, a zsidó nő pedig, akinél átmenetileg elrejtették, ennek a náci fiúnak a barátnője. Éva volt szeretője tudja ezt, és az SA-legény ezért tesz meg neki mindent, amit kér.

SA-tisztek

A két náci szereplő jellemének, ambivalens viselkedésének elemzése már átvezet egy következő témához, a regény nácizmusról alkotott felfogásának feltáráshoz, ami szintén külön tanulmányt érdemel. Egyetlen aspektusát mégis kiemelném, mivel szorosan kapcsolódik témánkhoz: ez az egyéni identitás elvesztése a nácik körében.

A zsidó nővel együtt élő SA-tiszt megnyilatkozása jól példázza, hogyan változtatja meg a náci ideológia a felsőbbrendűeknek titulált egyének identitását. Éva szavaira, miszerint ő nem lehet náci, ha zsidó nő a szerelme, így horkan fel az SA-tiszt: „Mi németek történelmi feladatot teljesítünk. Nem érti? Meggyengültünk, mert megromlott a vérünk, mert értéktelen elemekkel keveredtünk. [...] Tisztán kell tartanunk magunkat Németország érdekében. [...] Nem tudja elképzelni, hogy az ember hihet egy eszmében, még ha ő maga egy disznó is? Tisztában vagyok velem, hogy disznó vagyok. És gyűlölöm érte, arcul tudnám köpni érte magamat. [...] Mit tesz velem ez a kövér, rövidlábú zsidó nő, hogy nem tudok szabadulni tőle? Hogy nap mint nap az ágyába kell bújnom? Eggyel több bizonyíték, hogy a zsidók fertőzik meg a német ifjúságot. Mindenkit agyon kell ütni, aki a német vért megfertőzi. Engem is.”²⁷

Az SA-tiszt ambivalens viselkedése arra enged következtetni, hogy a náci ideológia nemcsak a zsidókra ad kényszerzubbonyt, hanem az „árjakra” is. Céljának eléréséhez nemcsak a zsidókat kell megfosztania egyéb

²⁵ George DEVEREUX, *Etnikai identitás. Logikai alapok és működési zavarok = A megtalált nyelv: Válogatás magyar származású francia pszichoanalitikusok munkáiból*. Szerk. RITTER Andrea, ERŐS Ferenc. Új Mandátum, Budapest, 2001. 248–272.

²⁶ *Uo.*, 270.

²⁷ RÉNYI, *i. m.*, 175–176.

identitásaiktól, hanem ugyanúgy híveit is. Nagy különbség persze, hogy ez választott identitás, a zsidóké viszont egyáltalán nem az. Ezért a kényszerubbony itt inkább az egyenruha fogalmával helyettesíthető, amely a regényben is többször a náci identitás metaforájaként bukkan fel.²⁸

Az SA-tiszt szavai jól mutatják, hogy saját magára is kizárólag a fajlemélet szemszögéből tud tekinteni, magát csakis 'német'-nek titulálja, identitására nemzeti identitása az egyedüli válasz. Ezért alakult ki ambivalens léthelyzete: magánéletére nézve ez az üres identitás nem ad semmiféle tartalmat, így viszont régi életével nem tud leszámolni. Ennek következménye a privát és a nyilvános identitás közötti szakadék keletkezése, ami a totális diktatúrák egyik legjellemzőbb vonása.

Bizonyos értelemben az SA-tiszt helyzetét ugyanúgy egyfajta fenyegetett identitásnak foghatjuk fel, miszerint identitásfolyamatai nem felelnek meg az identitást szabályozó alapelveknek.²⁹ Nem felel meg a kontinuitás szabályának, hiszen nyolc éve él együtt zsidó szerelmével, s most egyszerre mint árja gyűlölnie kéne, nem felel meg az elkülönültség szabályának, hiszen a cél éppen a „Vezérrel” való teljes azonosulás (és a „Vezér”-ben hívők kölcsönös identifikációja³⁰), nem felel meg az önbecsülés szabályának, amennyiben csupán „illuzórikus” identitást kínál fel.

Az önbecsülés hiánya Éva szerint a gyökere is a náci identitás választásának: „Minél kevésbé becsüli magát az ember, annál többet kell jelentenie a számára, ha jön valaki, és azt mondja: Jobb vagy a világ minden nemzeténél. Te vagy a kiválasztott faj! És a fiatalember kap egy barna inget és mindjárt több lesz, mint ami volt. Már nem kell bizonyítania. Elég, hogy német. A kommunista párt azt követeli tőle, hogy dolgozzon, tanuljon, harcoljon, és mit ígér cserébe? Egy vérrel megváltandó jövőt. A nácik viszont még ma adnak egy barna inget neki, és visszaadják az önbizalmát, hiszen német, tehát nagyszerű ember.”³¹ Ez az önbecsülés ha kialakul is, az ajándékba kapott identitás illuzórikus volta miatt csak ideiglenes, s tartalmatlansága miatt valójában nem tudja megoldani az egyén identitásváltságát. Az SA-tiszt esetében pedig – mint láttuk – még ideiglenesen sem alakul ki, hiszen képtelen a „Vezér”-rel, illetve az ideális árájkkal való teljes azonosulásra a korábbi identitásával való konfliktushelyzet miatt.

²⁸ Pl. az SA-tiszttel élő zsidó nő megnyilatkozásában: „De amikor leveszi a barna ingét, hogy mellém feküdjön, néha legszívesebben megfojtanám ugyanezzel az inggel.” (*Uo.* 175.) – Lásd még *Uo.*, 122, 155 stb.

²⁹ BREAKWELL, *i. m.*, 77–178.

³⁰ FREUD, *i. m.*, 185–248.

³¹ RÉNYI, *i. m.*, 122.

A náci tiszt ezzel próbál megküzdeni úgy, hogy korábbi identitásképlete széttöredezik, a fennmaradó részei pedig immár a személyiség „rossz” oldalát képviselik, amit még le kell küzdenie.³² Mivel ez nem sikerül, frusztrációjából eredő agresszióját kivetíti³³, ezzel is erősítve a „bűnbak” démoni mivoltát.

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy a náci ideológia egyfajta identitáscserét hajt végre mindkét oldalon, hogy a „Jó” és a „Rossz” oldalt egymás ellenében megkonstruálva egy gigantikus harc jöhessen létre közöttük. Ennek érdekében az egyének korábbi identitásait eltörli, majd egy új, kreált identitással ruházza fel őket, amelynek jelentést csakis ez a harc ad. Így válhatnak az ideológia sakkfiguráivá.

³² ERŐS: *Az identitás...*, i. m., 15.

³³ Gordon W. ALLPORT: *Az előítélet*. Gondolat, Budapest, 1977. 476–481, 528–533.